

РЕЦЕНЗИЯ
от доц. д-р ДАНИЕЛ СМИЛОВ
на ДИСЕРТАЦИОННАТА ТЕЗА НА доц. д-р СТОЙЧО ПЕТРОВ СТОЙЧЕВ - „ИЗБОРИ
И ИЗБИРАТЕЛНИ СИСТЕМИ ПО СВЕТА: ЕВОЛЮЦИЯ, УЧАСТИЕ И ВЪВЕЖДАНЕ
НА ХИБРИДНИ МОДЕЛИ“, за ПРИСЪЖДАВАНЕ НА СТЕПЕН ДОКТОР ПО
ПОЛИТИЧЕСКИ НАУКИ (код 3.3. Политология)

Кандидатът Стойчо П. Стойчев е доцент в катедра „Политология“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Завършил е Софийския университет и ЦЕУ, Будапеща (бакалавър по политически науки и външни отношения от Софийския университет през 2005 г., магистър с отличие по политически науки от Централноевропейския университет през 2006 г., магистър по европейска интеграция от Софийския университет през 2008 г. и доктор по политически науки през 2010 г.). Стойчев е изследовател със значителен качествен и количествен прогукт - 23 научни проекта. Той е ключов член на катедра „Политология“ на Софийския университет, където преподава курсове по международен политически риск, анализ на политическия риск, противодействие на организираната престъпност, основи на политологията, методи на изследване, теренни изследвания, приложение на социално-научна информация за управление на проекти.

Доцент Стойчо П. Стойчев е автор на множество публикации в областта на електоралните изследвания, купуването на гласове и избирателните системи. Най-новите от тях включват:

„Съвременен риск за българската демокрация: контролирано гласуване и купуване на гласове“ в ПРЕСТЪПЛЕНИЕ И НАКАЗАТЕЛНО-ПРАВНИ ПЕРСПЕКТИВИ ВЪРХУ БЕЖАНЦИТЕ И ГЛОБАЛНАТА МИГРАЦИЯ, ISBN:978-93-88409-47-6, 2020;

Стойчо П. Стойчев, „Завладяване на държавата: осакатяващо политическо страдание и търсене на противоотрови“ в Енгелбрект, Кжел и Костадинова, Петя „Българските демократични институции на тридесет години: баланс“, Lexington Books, Ланхам, Мериленд, 2020;

Стойчо П. Стойчев, Контролираният и купен вот като инструмент за завладяване на държавата от организирани престъпни мрежи: Политически рискове и тенденции, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2017;

Стойчо П. Стойчев, Контролираният вот в България: Заплахи за човешката сигурност, Институт за регионални и международни изследвания, София, 2016;

Стойчо П. Стойчев, Гергана Томова, Кампания извън кампанията: Политически партии и референдуми в България, East European Politics & Societies, 2019,

Стойчо П. Стойчев, Референдумът в България през 2016 г., East European Quarterly, том:45, брой:3-4, 2017

Тези публикации демонстрират постоянния интерес на кандидата към изборните въпроси. По-долу ще разгледам по-подробно предложената дисертация на Стойчев: „ИЗБОРИ И ИЗБИРАТЕЛНИ СИСТЕМИ ПО СВЕТА: ЕВОЛЮЦИЯ, УЧАСТИЕ И ВЪВЕЖДАНЕ НА ХИБРИДНИ МОДЕЛИ“. Тя е превърната в книга с леки редакционни промени. За целите на рецензията използвам представения текст на дисертацията, който е преработен няколко пъти от автора, за да се вземат предвид коментарите и предложенията по време на вътрешната защита на текста.

Общата ми оценка е, че дисертацията представя полезно и добре написано изследване на изборителните формули и изборителните реформи, което е теоретично и емпирично обосновано, като използва данни от множество юрисдикции. Изследването използва разнообразни изследователски методи: от казуси (Глава 8) до регресионен анализ и сравнителен анализ. Има целенасочен и прецизен преглед на литературата и основните научни теории и, най-важното, авторът е разгледал критично класификацията на изборителните системи и е въвел нова концептуална рамка в тази област. Това е важен принос към литературата не само в контекста на българската политическа наука.

Дисертацията поставя пет важни въпроса в началото си:

„Въпрос 1: Защо съществуващите електорални типологии не успяват да класифицират цялото разнообразие от изборителни системи? Подкопава ли тази методологична грешка тяхната обяснителна сила?

Въпрос 2: Как хибридните системи се сравняват с мажоритарните, пропорционалните и смесените модели по отношение на структурния дизайн и оперативната сложност? Какво възпрепятства по-широкото им приемане в изборителната практика?

Въпрос 3: Какъв е кумулативният ефект от традиционните предизвикателства към интегритета на изборите, като клиентелизма и купуването на гласове, и съвременните заплахи, като поляризация, дигитална дезинформация, погрешна информация и разделение, върху електоралното участие и демократичната легитимност?

Въпрос 4: Какви са ефектите от различните типове системи върху електоралното участие и поведението на изборителите? Еднородно ли е намаляването на участието в различните системи? Ако има разлики, дължат ли се те на вида на изборителната система?

Въпрос 5: Колко важни са различните системи за изборителната реформа?“

Това са амбициозни въпроси и авторът предлага ангажиращ и информиран анализ и отговори на всеки от тях.

Първата глава на дисертацията е „Основи на електоралната демокрация“. Тя показва, че: „представителството не е статично или единично явление, закотвено единствено в процедурни механизми или исторически прецеденти, а динамичен процес, оформен от това как институциите, идентичностите и нормативните рамки взаимодействат във времето. Представителството трябва да се разбира като сложна, развиваща се връзка, в която предпочитанията, ценностите и

идентичностите на гражданите и политическите актьори взаимодействат чрез институционални модели, нормативни принципи и социални контексти.“

Главата разглежда ключови теории за демократичното представителство и очертава детерминантите на поведението на избирателите. Тя също така изследва ролята на политическите партии и движения и политическите идентичности в избирателния процес. Главата представлява интелигентен преглед на литературата, който подготвя теоретичната основа за последващия анализ.

Втората глава „Предизвикателства пред демократичното управление“ изследва три вида политически проблеми за съвременната демокрация: нарастваща поляризация и популизъм, дигитализация и медиатизация, както и купуване на гласове и клиентелизъм.

Анализът е информативен и е важен за разбирането на конкретния контекст, в който функционират избирателните правила. Като пример за своя подход, Стойчев твърди:

Политическата поляризация оказва дълбоко влияние върху електоралното поведение, като засяга начина, по който избирателите се ангажират с политическия процес, вземат решения и възприемат политическите участници. Последиците от поляризацията проникват в електоралния пейзаж, оформяйки мотивацията на избирателите, избирателната активност и динамиката на политическата конкуренция и управление. Разбирането на тези ефекти е от решаващо значение за анализа на демократичните системи и техните уязвимости в условията на дълбоки идеологически разделения... Едно съществено последствие от поляризацията е засилването на партийната лоялност... Поляризацията също така насърчава негативната партийност, при която мотивацията на избирателите се движи от противопоставяне на противоположната партия, а не от подкрепа за собствената (Abramowitz & Webster, 2016, стр. 12–15)... По отношение на стратегиите и посланията на кампаниите, поляризацията насърчава по-агресивни и конфронтационни тактики... Системните ефекти на поляризацията върху демократичните институции не се ограничават до законодателна неефективност и правителствена нестабилност. С течение на времето дълбоко поляризираната политическа среда ерозира основните норми на демокрацията, включително взаимното уважение между политическите участници, спазването на институционалните правила и готовността за приемане на легитимността на изборните резултати.

По подобен начин Стойчев изследва ефектите от популизма, медиатизацията и дигитализацията върху избирателния процес.

В трета глава „Основни компоненти на избирателните системи“ Стойчев изследва различните основни компоненти на избирателните системи, като например броя на местата във всеки район, гласуването за партии или отделни кандидати и др. Неговото обсъждане свързва тези елементи със съществуващите класификации на избирателните системи.

Най-важната глава на дисертацията е Глава 4: „Въведение в хибридните модели“. Тук Стойчев представя своята основна иновация в теорията на избирателните системи. За разлика от по-традиционните класификации, той започва с прозрението, че:

В контекста на избирателните системи най-важното не е конкретният размер на магнитуда на района (т.е. приемствеността), а основната дихотомия между едномандатните и многомандатните райони. Дали един район избира двама представители или двеста има минимално влияние върху тази класификация. Основният проблем е дали структурата на района подкрепя пропорционалното представителство или се измества към мажоритарните резултати. Това разграничение е от решаващо значение, защото дори силно пропорционалните избирателни формули могат да доведат до непропорционални резултати в райони с ниски магнитуди.

Неговото разбиране за хибридните системи е следното:

Тези системи се характеризират с три ключови характеристики, които ги отличават като отделен тип. Първо, избирателите избират измежду лични кандидати, подобно на мажоритарните системи, но в структурния контекст на многомандатните райони (Ferrara et al., 2005, стр. 33–41). Второ, за разлика от смесените системи, които едновременно управляват два отделни компонента (един мажоритарен и един пропорционален), хибридните системи комбинират тези елементи в един оперативен механизъм. Трето, тази интеграция позволява гласуване единствено за лични кандидати, което води до пропорционално разпределение на местата. По същество това са мажоритарни системи, които автоматично произвеждат почти пропорционални резултати (Taagepera, 2007, стр. 63–69).

За да се вземат по-добре предвид тези хибридни системи, Стойчев твърди, че:

Методологически обосноваваните типологии трябва да използват структурни характеристики на системите за класификация, а не техните електорални резултати, за да се избегне ефектът на кръговото разсъждение и да се поддържа броят им възможно най-нисък, за да се осигури пестеливо таксономично решение.

Класификацията, която той предлага, включва две структурни характеристики: 1) дали избирателните райони са многомандатни или едномандатни; 2) дали избирателите избират измежду партии или кандидати. Въз основа на тези два набора от критерии той предлага четири основни групи избирателни системи. Освен мажоритарните и пропорционалните системи, новата таксономия води до два хибридни модела:

Концептуално хибридните системи съществуват в две различни форми. Те са или персонализирани многомандатни системи (PMM), при които гласовете се подават за лични кандидати в многомандатни райони, или листни едномандатни системи (LSM), които са емпирично ненаблюдаеми и теоретично неправдоподобни на парламентарни избори, тъй като гласуването за партийни листи в едномандатни райони е лишено от смислено обосноваване:

$$S(hy) = V(i) M^+ \bigoplus V(l) M^1$$

Следващата таблица представя резултатите от новата таксономия.

Съществуващите избирателни системи са пренаредени в съответствие с предложенията на Стойчев:

Таблица. Ревизирана типология на избирателните системи

$$S(hy) = V(i) M^+ \bigoplus V(l) M^1$$

Type	Description	Electoral Systems
Majoritarian Systems	Systems where votes are cast for personal candidates in single-member districts.	FPTP, TRS, AV, PBV, BC _(SMD)
Proportional Systems	Systems where votes are cast for party lists in multi-member districts.	List PR
Mixed Systems	These operate two system components (majoritarian and proportional) simultaneously within the same election and mechanically sum (parallel) or compensate (MMP) the results.	Parallel Systems (MMM), MMP
Personalized Multi-Member Systems	Systems that integrate multi-member districts and voting for personal candidates, thus merging majoritarian and proportional core elements seamlessly in one component.	STV, SNTV, LV, BC _(MMD) , BV

В Глава 5: Глобални тенденции в избирателната активност, Стойчев анализира глобалните тенденции в избирателната активност:

Констатациите потвърждават, че избирателната активност в много региони е по-чувствителна към епизодични сътресения, отколкото към исторически тенденции. Това подчертава важността на справянето с краткосрочните смущения, за да се смекчат дългосрочните им ефекти върху ангажираността на избирателите.

Използваните количествени подходи, от линейни регресии до ARIMA и VAR модели, показват, че макар да са очевидни широки глобални спадове в участието, техният мащаб и стабилност варират значително в различните политически среди. Избирателната активност не е нито напълно предвидима, нито чисто случайна, а динамичен резултат, повлиян от институционалния дизайн, политическата култура и социално-икономическите условия.

В Глава 6. „Модели на участие в различните системи“, Стойчев анализира въздействието на избирателните системи върху избирателната активност.

Дискусията е нюансирана с важни прозрения, като например:

Констатациите, представени в този раздел, показват, че пропорционалните представителни системи, макар и проектирани да подобрят справедливостта и представителността на изборните резултати, не е задължително да поддържат висока избирателна активност във времето.

Наблюдаваният спад в избирателната активност, моделиран чрез линейни и смесени регресии, подчертава постоянна низходяща тенденция, повлияна значително от минали модели на участие и качеството на демократичните институции.

Глава 7. „Избирателно участие в условията на реформи“ изследва сложната връзка между избирателните реформи и качеството на демокрацията и особено въздействието върху избирателната активност. Анализът тук е много богат на важни прозрения. Реформите са многоизмерни явления и няма еднозначни заключения, които да могат да се направят по повечето въпроси. Въпреки това, може да се твърди, че опитът на всички демократични страни, които са въвели значителни избирателни реформи през последните три десетилетия, е показал

спад в изборителната активност в повечето от тези случаи. Следователно авторът твърди, че изборителните реформи не могат да успеят самостоятелно в насърчаването на участието в изборите.

Глава 8: Въздействието на реформата на машинното гласуване в България е последната глава на дисертацията и предлага казус от България, въз основа на който Стойчев установява, че:

силният и статистически стабилен ефект на доверието предполага, че положителните възприятия за сигурността и надеждността на машините корелират с по-висока готовност за гласуване.

В същото време опитът с машинното гласуване не увеличава доверието в машините, което според автора е аргумент срещу въвеждането на машинно гласуване.

Обща оценка и някои критични коментари

Дисертацията на доц. Стойчев е сложно и информативно изследване на изборителните системи и изборителните реформи. Тя предлага нова класификация на изборителните системи, като използва два обективни структурни фактора: едно- или многомандатни райони; гласуване за партии или кандидати. Новата таксономия е елегантна и логически изчерпателна и се занимава добре с т. нар. хибридни системи.

Дисертацията може да се използва както като учебник по изборителни системи, така и като монография с важни нови приноси в литературата. Тя е повече от достатъчна за присъждане на степен „Доктор по политически науки“.

По отношение на критичните бележки може да се посочи следното:

1. Таксономията се ръководи от логически концептуални съображения, а не толкова от практичност. Вярно е, че четирите категории, предложени от автора са концептуално по-ясни и изглежда покриват полето на логическите възможности, но поне една от тях е практически невъзможна или поне неправдоподобна;
2. „Смесените“ системи остават като пета опция извън четирите, предложени от автора. Това означава, че таксономията, основана на резултатите, наистина са важни: тъй като „смесените“ системи са популярни, това означава, че дизайнерите им се опитват да комбинират структурни характеристики (едномандатни райони) с резултатите (пропорционалност);
3. Необходими са повече емпирични изследвания, за да се обоснове практичността на новата таксономия. Анализът на изборителната активност не показва никакви важни заключения в това отношение. Хибридните системи не изглежда да действат като кохерентна категория по отношение на изборителната активност. Ако тези хибридни системи не се държат като отделна категория по отношение на някой важен показател (легитимност, пропорционалност, почтеност, изборителна активност и др.), тогава полезността на новата таксономия може да бъде поставена под въпрос, въпреки нейния логически характер;

4. Последната глава на дисертацията изглежда не добавя много към основния аргумент. Лично аз намирам заключенията ѝ за проблематични: възприятията на избирателите за конкретен метод на гласуване са един от факторите, когато се разглеждат избирателните реформи, но в никакъв случай не са единственият. Съществуват други обективни фактори, като например наличието на практики за купуване на гласове, измами и манипулации в конкретната система, които също трябва да бъдат взети предвид, което авторът не прави. Освен това, заключенията въз основа на едно-единствено събитие за бъдещото поведение на избирателите са в най-добрия случай спекулативни. Например, фактът, че опитът с машинното гласуване не е довел до повишено доверие в машините за гласуване в България, едва ли е нещо, от което биха могли да се извлекат политически препоръки. Може препоръката да е за засилване на информационната кампания в полза на машинния вот, например.

Въпреки дребните критични коментари, рецензията представя силна и недвусмислена подкрепа за кандидатурата на Стойчев за степен „доктор по политически науки“. Д-р Стойчев е уважаван член на българската политологична общност и дисертацията му е важен принос за българската наука.

По отношение на публикациите, автореферата, цитатите и всички други законови изисквания за присъждане на степента, аз заявявам, че д-р Стойчев ги изпълнява отлично. Въз основа на тези съображения, напълно подкрепям присъждането на степен „доктор по политически науки“ на доц. Стойчев.